

Una versió única i inèdita de les Dones d'Aigua de Sant Iscle de Vallalta

Xavier Mas Gibert

Il·lustració: Salvador Castellà

Sempre m'ha semblat que l'única llegenda important del nostre rodal era la de "Les Dones d'Aigua de Sant Iscle". Una llegenda que a l'època de la nostra joventut encara la coneixia molta gent del país i la nostra tradició la ubicava a ca l'Oller de Sant Iscle de Vallalta, que la gent ha acabat coneixent-lo únicament com a "Dones d'Aigua", o sigui, que s'ha transformat en un topònim. Com que de criatura vaig ser molt afeccionat a escoltar contes, llegendes i romanços de tota mena i la llegenda de les Dones d'Aigua la coneixia gairebé tothom, lògicament me l'havien contat més d'una vegada; ningú no l'explicava exactament igual i si bé els trets fonamentals eren sempre els mateixos, cada narrador ho feia a la seva manera, el que variava era l'estil oral de cada persona i encara no massa, atès que la manera de contar de la majoria s'acostava força a una mena de patró del que podríem conceptuar com a gènere oral. En aquest escrit jo mateix he tractat d'imitar aquest model fins allà on he estat capaç de fer-ho. La versió que ara publico va tenir l'origen en un manuscrit que

Llorenç Delgràs Eberhard devia redactar els anys quaranta del segle passat i poc després de la seva mort, la seva vídua, Carme Capellà Catà, va trobar-lo fent endreça. Encara em sembla que la sento quan em va dir amb aquella prosopopeia amb què parlava: "—En Delgràs, el català només sabia parlar-lo i per això mentre la masovera li explicava ell ho anava escrivint en castellà, així tal com raja... —". Em va oferir el manuscrit i me'l va donar en-

tre altres paperots més o menys oficials de quan Llorenç era secretari del Jutjat de Pau, d'abans i després de la guerra.

L'original està fet amb estilogràfica, a la part posterior d'un ofici de Jefatura Local de Falange de Canet de Mar, la qual cosa fa suposar que el devia fer en un moment o altre dels anys quaranta o a començament dels cinquanta com a molt tard. La part frontal, doncs, és un imprès que diu textualment: Delegación

de Milicias

Para conmemorar de una manera digna el..... Aniversario de la Liberación de esta Villa por el Glorioso Ejército Nacional, y para asistir a los actos que por la mañana se celebren a tal fin, se te ordena, te encuentres debidamente uniformado, a las de la mañana del día 30 de los corrientes, en el local de esta Jefatura desde donde se iniciarán los actos, la presidencia de los cuales estará a cargo.....

Esta Jefatura consciente de tu fé falangista y tus sentimientos patrióticos no duda cum-

plirás con lo ordenado, máxime cuando es la única vez al año en que se te concentra.

Aprovecho esta ocasión para saludarte brazo en alto.

Por Dios, España y su Revolución Nacional Sindicalista.

Canet de Mar, a..... de Enero de.....

EL JEFE LOCAL de MILICIAS Camarada.....

Villa Llorenç Delgràs va morir el 4 de desembre de 1967 i el seu

manuscrit sobre les "Dones d'aigua" devia arribar a les

meves mans al cap de poc temps de ser mort. Amb

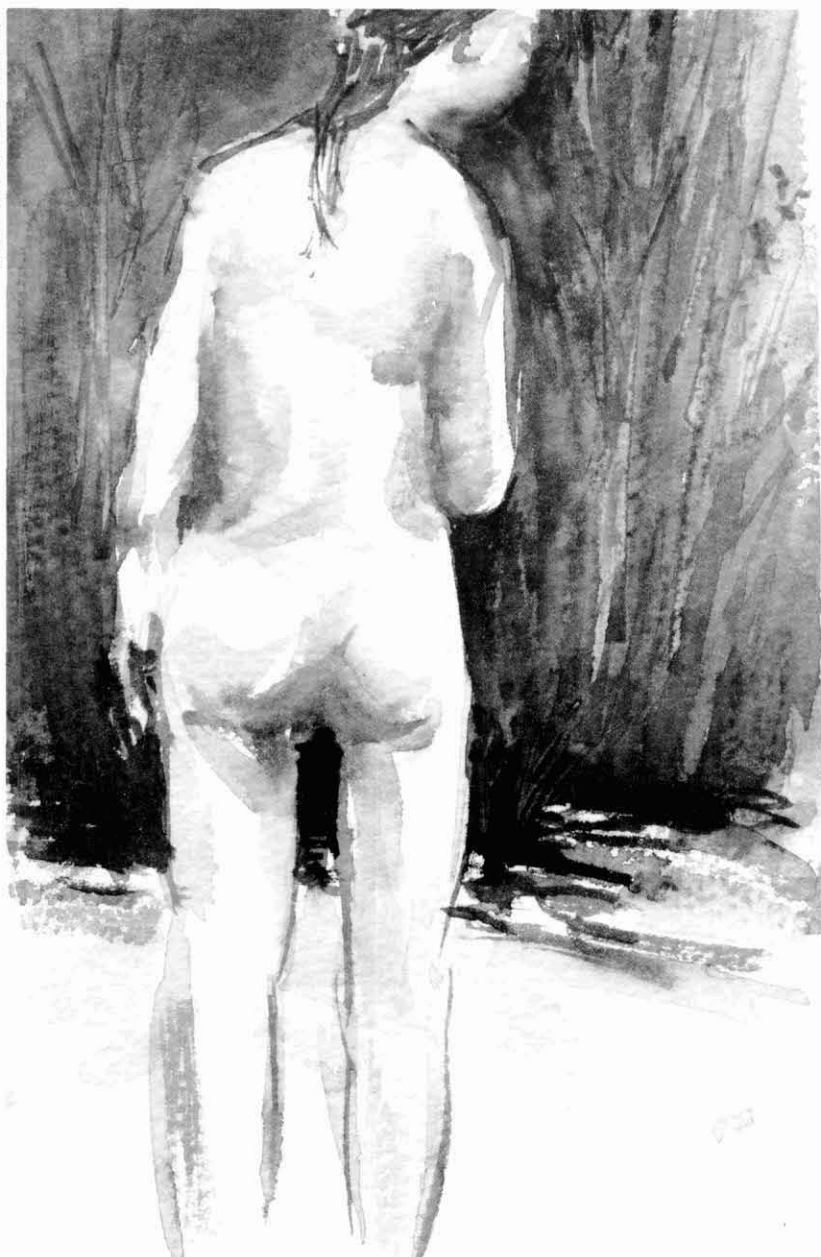
aquest original i les versions que jo havia sentit contar de

criatura, que aleshores encara les tenia prou clares, jo vaig fer-ne una versió pròpia en català, que ara he revisat i que és la que dono a conèixer a continuació.

Les Dones d'Aigua

Una migdia d'estiu, l'hereu de ca l'Oller provava de fer la migdiada sota d'una alzina arran del rec que feia la partió de les seves terres. L'Hereu mirava el cel entre el fullam d'una alzina. "No corre ni un sospir d'aire, -pensava-. Tot està aturat, res no es mou...". En el mateix moment que anava a adormir-se, es va fixar que les capçades dels trèmols que hi havia arran del rec aletejaven lleugerament. "Només es mouen les fulles altes dels pollancre" va pensar i sense saber per què, li va venir una sensació de reguard. El pollancre és l'arbre del dimoni i va pensar que el Maligne mai no té repòs. Quan se li anava a esborrar la visió del món perquè el son el tornava a vèncer, una veu de dona va començar a cantar des del fonal que hi havia més enllà dels pollancre. Era una cançó oblidada que només l'havia sentit de llavis de la seva mare, que va morir quan ell era un infant i el record de la seva mare se li va fer més present que mai. La veu era tan clara i cantava tan dolçament aquella cançó oblidada, que per un moment va pensar que ho somniava. Va obrir els ulls per deixondir-se i la veu va continuar la cançó envoltada del mateix silenci estrany i reverent. Ja no hi havia ni l'alè d'aire que feia uns moments encara feia aletejar les fulles dels trèmols i no se sentia ni el piular

Il·lustració: Salvador Castellà

condormit d'un sol ocell. Es va alçar i cautelosament per no ser vist es va acostar al verger darrera del qual li arribava aquella veu misteriosa. Una noia blanca de pell com el clar de lluna i rossa com un fil d'or era la que cantava. L'Hereu no havia vist mai ni de lluny una dona de tanta bellesa i sabia del cert que no l'havia vist mai, però també hauria jurat que la coneixia de tota la vida... I quan més la mirava més ànsia sentia de tornar-la a guaitar fins que es va adonar que, sense saber-ho, n'havia estat enamorat des de tota la vida... Va sentir que l'atreïa d'una manera tan irresistible que sense poder fer-hi res es va plantar al seu davant. La seva compareixença no la va pas sorprendre i va continuar cantant fins acabar la cançó. Aleshores, amb la més gran naturalitat, va acabar d'esbalair-lo en un somriure esplendorós.

La bella desconeguda va correspondre a l'amor de l'Hereu de ca l'Oller i al cap de poc temps van coincidir que volien casar-se. El festeig breu i sense entrebancs va lliscar com una seda fins el dia abans de les nupcias, la noia va emprendre al que havia de ser el seu marit amb aquestes paraules:

-“M'has demanat que em casi amb tu i m'hi he avingut de tot cor. Però abans de casar-nos t'haig de fer dues advertències que et poden semblar estranyes”.

El xicot va contestar-li que ho fes sense recança:

-“Si per tu són importants també ho seran per mi”...

-“Fins ara no m'has preguntat qui era ni d'on era, no fa?”.

-“Sí, és veritat...”.

-“Doncs, si he decidit casar-

Il·lustració: Salvador Castellà

me amb tu ha estat sobretot per la teva reserva en aquest punt. Fins ara no m'has preguntat ni d'on era ni d'on venia i tampoc no has de fer-ho mai d'ara endavant, has de mantenir aquesta reserva per sempre. L'altre advertiment és que, passi el que passi entre nosaltres, tampoc no m'has de preguntar mai d'on vinc. I, si bé em vas trobar arran d'un estany, mai no m'has de dir “Dona d'aigua”...”.

L'Hereu va fer la prometença sense ni pensar-hi per a po-

der-se casar i l'endemà mateix van prendre estat tal i com ja havien convingut... Els primers anys el matrimoni va viure amb bona avinentesa, van tenir dos fills: un noi i una noia, que van refermar encara més el sentiment que hi havia entre ells. Per alguna qüestió que el temps no ens ha previngut, un mal dia, però, van arribar les raons entre marit i muller. I el cert era que l'Hereu no havia pas avorrit la seva dona, sinó que cada vegada n'estava més i més enamorat i per tant,

Il·lustració: Salvador Castellà

potser era cosa de gelosia. El perquè d'aquestes raons ara ja no el sap ningú. El cas va ser que el marit va mudar de caràcter i per un tres i no res s'esvalotava i escridassava la seva dona. Però, per més que ell s'indignava i li cridava, ella no deia res, ho suportava tot mansament sense tornar-s'hi mai, no li contestava mai res. Però aquest capteniment, a

l'Hereu semblava esverar-lo encara més, potser li feia pensar que la seva dona no el tenia per res i en comptes de calmar-se, cada dia que passava el mal geni li creixia. Fins que una nit, l'Hereu la botzinava més forassenyat que mai, i com que no sabia com fer-ho per fer-la saltar, li va retreure el seu origen desconegut i sense aturador,

endut pel rampell va deixar anar:

-“Ja sé perquè m’ho vas fer prometre allò! Tu no ets pas una dona com les altres, tu ets una goja, ets una dona d’aigua!...”.

Tan bon punt ho va dir ja se n’havia penedit. Però només de sentir aquestes paraules a la dona li va venir un defici estrany que la va fer sortir de la casa i posar-se a córrer amb gran agitació. Penedit, el seu home se’n va anar darrera seu, però ell no podia encaçar-la ni aconseguir-la; la dona fugia bosc amunt i quan la tenia a vint passes un gran engegament de cames l’aturava en sec. Desalenat i plorant, l’Hereu li jurava que mai més no tornaria a mancar a la seva paraula, suplicava que el perdonés i que tornés a casa amb els seus fills. Però la dona ni escoltava ni el sentia, només corria i fugia sense aturador...així, d’aquesta manera, l’un darrera l’altre, van trescar tota la nit. Van tramuntar el Montnegre i el van davallar per la cara de la Vall gran i aleshores la dona es va atraçar de dret a Montseny. A ell li mancaven les forces, però a ella semblava que li creixien i el seu pas era cada cop més viu.

Quan van ser enmig de les boscúries del Montseny, la dona va emprendre viaranyes cada vegada més drets i més solitaris que l’Hereu no coneixia. En despuntar el dia va sobtar-lo una gran remor d’aigua viva, d’un salt vertiginós que es desplomava en el gorg més negre i més profund que havia vist mai... I amb esglai va veure com la seva dona saltava enmig del borboll de les aigües tenebroses i desapareixia a

l'instant. Va caure clavat de genolls a terra i desesperat clamava i implorava. La mateixa determinació cega que l'empenyia des que ell li havia dit aquelles paraules, l'havia dut fins aquell gorg misteriós i l'havia fet precipitar-s'hi. Tot va ser inútil i de res no van valer ni els clams ni els plors ni les súpriques ni la invocació per l'amor dels seus fills.

Des d'aquell fet l'hereu de ca l'Oller no va ser mai més el d'abans. Les terres li van quedar ermes i els seus fills anaven perduts i deixats de la mà de Déu, menjant qualsevol cosa que trobaven. Res no commovia les seves volences de pare. L'Hereu passava la vida al bosc defugint el contacte amb la gent. Però un matí quan va sortir de la casa a l'era va trobar-hi els seus fills nets i pentinats i amb la roba mudada. Va ser la primera vegada que des d'aquella nit paorosa que l'Hereu de ca l'Oller va poder tornar a mirar-los amb ulls de pare. Va sentir una fiblada de tendresa i per acaronar-los els va passar la mà pels cabells. De sobte, allò que li havien semblat gotes d'aigua, va resultar que eren perles de debò. Va preguntar als seus fills qui els havia rentat, mudat i pentinat i li van respondre que la mare els havia abillat tal i com feia quan s'estava amb ells... I d'ençà d'aquell dia quan es llevava, trobava els fills nets i endreçats i amb la roba mudada. Per veure si podia sorprendre la seva dona, cada dia tractava de despertar-se més aviat, però a la matinada li venia un son pregon que no el deixava despertar fins que el sol ja era ben alt. Aleshores l'hereu de ca l'Oller va recobrar l'esperit,

va tornar a llaurar i menar la terra com calia i va tenir bones anyades. De fet treballava només per la voluntat de fer-ho perquè cada matí, als cabells clenxats i humits de la mainada hi trobava perles tan vertaderes com les del primer dia i, al cap de poc temps, l'Hereu de ca l'Oller va ser l'home més acabalat de la rodalia. A la seva dona, però, ni ell ni ningú altre que no fossin els seus fills, no la van tornar a veure mai més. Fi.

Epíleg

Aquests fets al nostre rodal sempre els havíem ubicat a l'indret de ca l'Oller de Sant Iscle de Vallalta, que ara tothom anomena "Dones d'Aigua". En aquest lloc hi havia un petit estany alimentat per un torrent el qual llançava el sobrant d'aigua des d'una certa alçada passant per una roca foradada. Era un lloc ombrívol, molt fred a l'hivern i frescal a l'estiu. La gent del país evitava passar-hi de nit, sobretot si la lluna feia el ple. La gent senzilla creia que a redol d'aquest estany les merles del pit blanc que hi vivien es tornaven goges, o sigui, Dones d'Aigua. Les dones d'aigua vestien vels fins com les teranyines i les nits de lluna clara els rentaven al rec i després els estenien damunt de les bardisses. Les dones d'aigua eren d'una bellesa tan pertorbadora que ningú no era capaç de resistir-la. Cantaven cançons amb una cadència que qui les escoltava estava ben perdut, les seves cançons inefables atreïen el dissortat i després apareixia negat a l'estany, com en una mena de càstig

per haver transgredit la pròpia natura humana.

Algunes aproximacions als elements folklòrics d'aquesta llegenda

Aquesta llegenda nostrada va ser conformada per fragments al·lògens, els primers dels quals arrenquen de la remota antiguitat, com gairebé la majoria d'elements folklòrics. L'eix primordial però, o sigui, la presència de les "goges" o "dones d'aigua", no és altre que el mateix de les sirenes a l'Odissea. Es tracta d'una presència femenina amb atributs naturals i sobrenaturals alhora, que tracta de seduir els elements masculins de la raça humana per tal de seduir-los i després fer-los perdre. En algunes versions, les goges utilitzen els humans per fer-se engendrar per ells, en altres, es limiten a usar-los sexualment i després destruir-los a la manera de la mantis religiosae. Altres vegades la goja s'enamora follament del partenaire i fins i tot arriba a casar-s'hi, tal i com s'esdevé en la nostra versió, fins i tot n'hi ha que infanten i tot, com a conseqüència del seu comerç carnal amb un humà. Però sempre els hi cal l'ajut d'una llevadora humana per poder portar el seu fill al món. Aquesta circumstància dona lloc a una altra llegenda, en la qual en agraïment, la "goja" partera li omple el davantal a la llevadora amb alguna cosa que no ha de mirar fins arribar a casa seva. La tafaneria sempre pot més que les recomanacions de la dona d'aigua i la llevadora destapa el davantal abans del lloc indicat i resulta que només conté segó o blat o qualsevol

altra cosa de poc preu que ella desdenya indignada. Finalment, arriba a casa seva i resulta que les volves de segó o els grans de blat que han quedat agafats al davantal s'han convertit en peces d'or. I és que en els tractes entre humans i les gojes sempre hi ha una condició com a prova que, òbviament, la majoria dels humans són incapaços de respectar i aleshores es desfà l'encanteri en perjudici del tafaner o tafanera, etc... En el passatge de les sirenes de l'Odissea, Ulisses els fa tapar les orelles amb cera als seus homes i ell es fa lligar al pal de la nau per sentir el seu cant misteriós i no sucumbir a la seva atracció mortal. El primer substrat de la nostra llegenda, doncs, és aquest i això permet datar-lo, com a mínim, en més de dos mil tres-cents anys, o sigui, la mateixa antiguitat que es cal-

cula al poema homèric. L'obra, atribuïda Homer pels antics, però, revela la influència d'una tradició literària oral encara més distant de l'èpica, que seria d'arrel folklòrica, en la qual l'element eròtic dels personatges femenins pren gran relleu i que, per cert, com haureu comprovat, encara es conserva en la nostra versió de les "Dones d'Aigua", reconvertida novament en literatura oral. El fet que aquests elements arribessin a un lloc tan allunyat dels seus orígens palesa la penetració que va arribar a tenir al seu temps la literatura clàssica. Efectivament, doncs, tot el que fa referència a gorgs i metamorfosis d'ocells en dones d'aigua, etc... pertany a l'antiguitat més remota i també més universal. En canvi, hi ha uns altres elements que es devien adherir a la llegenda inicial, com les gotes d'aigua convertides en perles que l'Hereu de ca l'Oller troba als cabells dels seus fills, que fan pensar si més no en el sentit ornamental del gòtic català i si això fos així no hauria passat fins als segles XIII o XIV. Els a d v e r t i m e n t s prematrimonials de la desconeguda al seu futur marit jo diria que són encara de dates més posteriors, atès que a mi si més no em fan pensar en els capítols matrimonials que es van generalitzar a l'època del barroc i per tant, correspondrien als segles XVI o XVII, que de fet devia ser quan va finalitzar la versió que va arribar fins a nosaltres.

M'he decidit a publicar-la aquesta llegenda perquè el seu contingut primordial sembla haver resistit tota la història d'Europa de cap a cap i també perquè hi trobo un batec de poesia màgicotràgica que a mi em sembla de la més pura i autèntica tradició catalana. Només un últim detall. Ja fa anys que a Sant Iscle m'havien assegurat que a "Dones d'Aigua" ja no hi havia merles del pit blanc, però fa un parell d'hiverns, baixant per la carretera d'Arenys de Munt a Sant Iscle, en vaig veure almenys dues al costat de la riera i la seva "reaparició", a part de la sorpresa natural, em va causar una alegria nostàlgica de no dir.

Un aclariment sobre el text de Llorenç Delgràs

El text de Llorenç Delgràs, per cert, afirma que la llegenda és originària de Can Blanc de Sant Cebrià en comptes de la casa de ca l'Oller al terme de Sant Iscle. "Esta leyenda es particular de San Cipriano de Vallalta (Barcelona) cerca de Arenys de Mar, Canet de Mar y Arenys de Munt". De fet, però, la llegenda és pròpia del Montnegre i del Montseny, on encara subsisteix el topònim del "Gorg de la dona d'aigua". Aquesta atribució del text de Delgràs potser provenia del fet que devia ser la masovera de can Blanc qui l'hi va explicar la llegenda; és habitual que els relats llegendaris hom se'ls aproximés al màxim. De tota manera, la meua versió l'he ubicat a ca l'Oller, o sigui, a "Dones d'Aigua" per afinitat amb la voluntat popular majoritària.

XAVIER MAS GIBERT

Il·lustració: Salvador Castellà